

Den kulturhistoriske analyse

Eksempel: Vesterhav Syd Havmøllepark

Af Torben Egeberg & Stina Trolldoft Andresen

Arkivalisk kontrol

Normalt hører vi i medierne om de fund, der bliver gjort på arkæologiske udgravninger. Men forud for enhver udgravning går ganske meget arbejde, som kun sjældent kommer frem for offentligheden. Arbejdet foregår ved skærmen og på nettet, ofte involverer det også et par telefonsamtaler og møder. Her er det museumslovens paragraffer, der bestemmer. I loven kaldes dette arbejde arkivalisk kontrol.

Arbejdsgangen er normalt den, at museet modtager en ugentlig liste fra kommunen, og med oprettelsen af den fælles arkæologiske enhed Arkæologi Vestjylland, vil det sige, at både Varde og Ringkøbing-Skjern kommuner sender lister over nye byggetilladelser og andre bygge- og anlægsarbejder. Herefter vurderes sagerne med hensyn til behov for eventuelt udgravningsarbejde, med baggrund i umiddelbart tilgængelige oplysninger i databasen Fund og Fortidsminder, kombineret med en vurdering af det berørte landskabs sandsynlighed for forekomst af fortidsminder.

Men Arkæologi Vestjylland får også meget store projekter ind til vurdering med hensyn til behov for arkæologi i disse år. Der opføres store vindmølleparker, der opføres biogasanlæg, der oprettes nye drikkevandsboringer og tilsvarende store projekter. De nye anlæg skal forbindes med eksisterende net og derfor graves brede grøfter til transport af produkterne, vindmøllestrøm i tykke kabler, biogas, naturgas, drikkevand og spildevand gennem store plastrør. Mulden på strækningerne afgraves i op til 10 meter brede baner gennem landskabet. Et projekt som den planlagte Vesterhav Syd Havmøllepark udgør en 56

km lang strækning gennem museets ansvarsområde. Det er således ganske betydelige arealer, der bliver berørt, og kontakt med fortidsminder kan sjældent undgås. De store projekter er i meget stor udstrækning også underlagt en lang række andre lovgivninger. Dermed bliver der kun en meget afgrænset strækning tilbage, hvor en kommende nedgravning kan foregå. I tilfældet Vesterhav Syd Havmøllepark har man valgt at udpege en op til 300 m bred korridor fra Søndervig over Holmsland til endestationen i Stoustrup syd for Skjern Å. Den helt nøjagtige projektering besluttet endeligt, når alle forhold er analyseret.

Det er i denne proces, at aktørerne på området kan vælge at bede det relevante arkæologisk arbejdende museum om at producere en mere grundig, kulturhistoriske analyse som grundlag for den helt præcise linjeføring. I daglig tale hedder dette arkæologiske arbejde at lave en analyse. I det aktuelle tilfælde, Vesterhav Syd Havmøllepark, har Energinet.dk ønsket at få analyseret området med henblik på en risikovurdering, opdelt i fire kategorier for konflikt med både og ukendte fortidsminder under muldoverfladen. Analysen skal desuden indgå i VVM-redegørelse for projektet.¹

Analysearbejdet

Arbejdet med den aktuelle strækning fra Søndervig til Stoustrup er blevet til ved at anvende alle de tilgængelige datasæt, ArkVest som arkæologisk institution råder over. Udgangspunktet er databasen Fund og Fortidsminder.

Kategori 1 – Lav risiko

Områder hvor der er registreret få eller ingen fortidsminder hverken i Fund og Fortidsminder eller på luftfoto/højdemodel/matrikelkort m.m. Tracéarbejdet vil blive overvåget af arkæologer. Der kan i denne kategori også være tale om områder, som allerede er udgravet og frigivet.

Kategori 2 – Mellem risiko

Områder hvor der ud fra topografi m.m. er en risiko for at støde på fortidsminder, men hvor der i forvejen kun er få eller ingen kendte fortidsminder. Der foretages forundersøgelse forud for ledningsarbejdets påbegyndelse. Forundersøgelsen vil kunne munde ud i en arkæologisk udgravning, afhængig af, hvor væsentligt fortidsmindet vurderes at være.

Kategori 3 – Høj risiko

Områder hvor der er mange kendte lokaliteter i Fund og Fortidsminder eller registreret nye fortidsminder på luftfoto eller matrikelkort. Der foretages som

udgangspunkt arkæologiske forundersøgelser med mulig efterfølgende arkæologisk udgravning. I forbindelse med kendte fortidsminder vil der som udgangspunkt altid skulle foretages en arkæologisk udgravning.

Kategori 4 – Fredede fortidsminder

Områder hvor der er registrerede fredede fortidsminder, fx gravhøje. De fredede fortidsminder er beskyttet af en 100 meter beskyttelseslinje, og der bør som hovedregel styres helt uden om dem, idet der normalt ikke gives tilladelse til at udgrave dem. Dispensationer i forhold til 100 meter zonen administreres af Ringkøbing-Skjern Kommune. Bliver der udstedt en dispensation, skal der foretages en arkæologisk forundersøgelse.

Den arkæologiske analyse vil med sine detaljerede kortlægninger kunne anvise, hvor den kommende kabelnedgravning kan etableres mest hensigtsmæssigt. Men der kan ikke gives garantier for, at der ikke dukker uventede spor af bopladser, gravpladser, gravhøje og andre arkæologiske levn op. Analysen er ikke en helgærding, men et arbejdsredskab i planlægningsarbejdet.

Kernen i denne er Nationalmuseets berejsning og kortlægning af de fortidsminder, der lod sig opspore i slutningen af 1800-tallet, og oplysningerne har stor overvægt af gravhøje. Databasen er så gennem tid blevet udbygget de steder, hvor fortidsminder er dukket op. Det er sket særligt talrigt gennem de seneste årtier. Svagheden i databasen er, at områder tilsyneladende uden spor, meget vel kan rumme spor alligevel. Det er her en arkæologisk analyse kommer til sin berettigelse, fordi den forsøger at skabe en helhedsvurdering af et givent område.

Forskellige kilder er blevet brugt i analyserne forud for gravning af tracéet til Vesterhav Syd Havmøllepark. Blandt

de vigtige er gamle matrikelkort fra omkring år 1800, der foreligger for hele strækningen. For at kunne bruge dem i praksis, har vi tildelt hvert enkelt kort koordinater, så de kan vises korrekt i forhold til andre kortlag på en skærm. Markeringer af gravhøje, der endnu ikke er blevet registreret i Fund og Fortidsminder, dukker typisk op i denne proces. Sådanne nye oplysninger kan så sammenholdes med andre datasæt, først og fremmest luftfotoserier, som dækker tiden fra 1945 frem til i dag, dog med spring. Nogle gange kan de samme gravhøje erkendes her. Hvis det ikke er tilfældet, har vi et andet vigtigt værktøj til rådighed, nemlig højdemodellen eller reliefkortet. Denne præcise

computermodel af jordoverfladen kan ofte være med til at afsløre svage spor af gravhøje.

Eksemplet med at opspore gravhøje kræver imidlertid er en god portion erfaring for at undgå fejltolkninger. En anden styrke, som de arkæologiske museer har opbygget gennem tiden, er en dyb indsigt i, hvor i landskabet

bopladser, gravpladser og oldtidsmarker kan forventes at findes. Disse forhold indgår selvfølgelig også i den aktuelle udpegning af risikoområderne status. Endelig har det været nødvendigt at opsoge nogle af stederne, hvor fredede gravhøje tydeligvis var afsat forkert på det officielle kort på Fund og Fortidsminder.

Projektområdet med risikomarkeringer. Grøn: kategori 1 – lav risiko; gul: kategori 2 – mellem risiko, rød: kategori 3 – højrisiko.

Eksempel: Lundenæs voldsted – et højriskoområde

Hvor det fredede voldsted Lundenæs ligger, er Skjernå-dalen smallest, hvorfor stedet på mange måde er optimalt for en krydsning med nye forsyningslinjer af forskellig slags. Men samtidig rummer lige netop dette område meget vigtige arkæologiske spor. Voldstedet Lundenæs med borg og forborg er omfattet af fredning med 100 m zone,

mens et endnu uvist antal spor kan gemme sig under lagene i ådalen. En vej og et vadested har gået til fast land mod nord, hvor ladegården Lundenæs ligger. Lundenæs var administrativt center for Lundenæs len. Der er ikke foretaget arkæologiske undersøgelser i selve voldstedet. Vi véd, at der var store fangstanlæg til laks her. Både voldsted og laksegård er kendt siden 1300-årene. Der må også

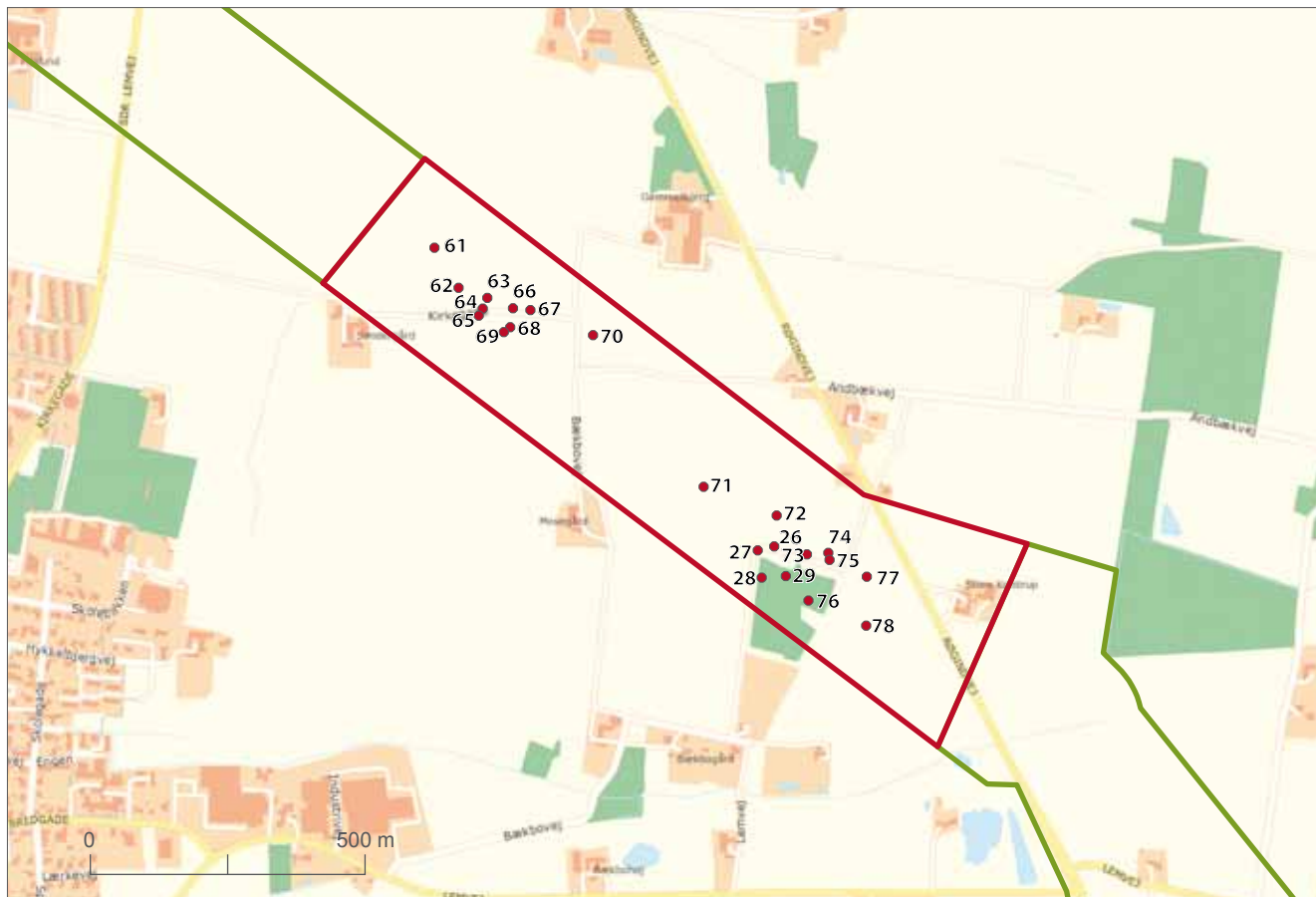
Område 15. Lundenæs, højriskoområde markeret med rød ramme.

have stået broer for, at borganlægget kunne fungere her ved sammenløbet mellem Skjern Å og Omme Å. På den nordlige åbrink ligger Lundenæs Ladegård og bebyggelsen Vester Ånum, som sandsynligvis har i rødder i vikingetid og middelalder. Desuden findes den endnu ikke lokaliserede Øster Ånum også her i området. På sydsiden af ådalen er der registreret et par overpløjede gravhøje og

nogle dyrefolde (runde eller firkantede anlæg til at holde samling på kreaturer).

Eksempel: Kolstrup – et højrisikoområde

Området er et eksempel på, at en dyberegående, arkæologisk analyse kan dokumentere et meget stort antal, hidtil

Område 12. Kolstrup, højrisikoområde markeret med rød ramme.

ukendte fortidsminder. I et område, hvor det kommende tracé har sin 300 meter bufferzone, lå i forvejen en halv snes gravhøje, fordelt på klynger. Nu viser det sig ved at analysere matrikelkort, luftfotoserier og højdemodellen, at antallet af gravhøje er betydeligt større. Mindst 22 gravhøje kan dokumenteres. Men selv om antallet af gravhøje måske virker stort, forventes det, at kabelnedgravningen kan projekteres uden om de registrerede høje. Risikoen er blot, at der stadig vil kunne dukke rester af fuldstændigt udjævnede gravhøje op. Det vil muldrømningen gennem højgruppeområdet afsløre. Vi vil ikke finde eventuelle yderligere gravhøje, kun de grave, de var rejst over.

Kulturhistoriske analyser fremadrettet

En arkæologisk analyse kan bruges som en værdifyldt vejledning, når store projekter skal placeres endeligt i et spor gennem landskabet. Analysen vil i langt de fleste tilfælde nedbringe antallet af uforudsete udgifter, og antallet af nødvendige udgravninger bliver nedbragt.

Netop de arkæologiske museer har en særlig kombination af kompetencer og opbygget indsigt i landskabets anvendelse i fortiden. Denne kombination gør det muligt at foretage en kvalificeret analyse, som forhåbentlig viser sig at være retvisende.

Torben Egeberg kan kontaktes på te@arkvest.dk
Stina Trolldoft Andresen kan kontaktes på sta@arkvest.dk

Noter

1. Rapporten "Kulturhistorisk analyse. Arkæologiske interesseområder" blev sendt til rekvisenten Energinet.dk august 2014. Sagen har journalnummer ARV 3 hos Arkæologi Vestjylland.